

„Egy rosszkor elharapott szó, egy félreértett hangsúly, és félresiklott az egész beszélgetés.”
(E. M. Forster)

BEVEZETÉS

A hétköznapi kommunikáció során még az azonos kultúrában élő és közös anyanyelvet beszélők is félreérthetik egymást. Mögöttes, sokszor rossz szándékot tulajdonítunk beszédpartnerünk megnyilatkozásának, olyan következtetéseket vonunk le, amelyet az illető nem is gondolt. Még inkább így van ez az interkulturális interakcióban, vagy mégsem? Jelen tanulmány a nyelv, a kultúra és a megértés viszonyát járja körül az interkulturális találkozások kontextusában interkulturális pragmatikai szempontból.

A különböző etnikai csoportoknak megvan a saját, korszakonként változó társalgási szokásrendszere, melyben az anyanyelvi beszélő általában magabiztosan mozog, képes kifejezni a gondolatait, sikeresen megvalósítani a kommunikatív szándékait, rendelkezik az ehhez szükséges szociopragmatikai kompetenciával. Amint azonban interkulturális dialógusba kezd idegen nyelven egy másik kultúrából származó emberrel, számos félreértést tapasztalhat meg. A tanulmány először megvizsgálja, hogy milyen kulturális sajátosságok nyilvánulhatnak meg a nyelv által, majd górcső alá veszi, hogy a befogadó kultúrája mennyiben határozza meg a saját interpretációját. Kitérünk a nyelvi udvariasság és udvariatlanság interkulturális értelmezhetőségére számos élőnyelvi példán keresztül. E szempontok segítenek összefoglalni az interkulturális félreértések okait, valamint rámutatni arra, hogy valójában az inter- és intrakulturális kommunikáció nem különíthető el élesen.

E tanulmány az interkulturális interakciót a maga összetettségében és dinamikájában szemléli, figyelembe veszi a beszélő és beszédpartnere szempontjait, céljait, szándékait, a kontextust és a közös tudást, azonban mindvégig a megértést és nem a beszédprodukciónak vizsgálja.

A NYELV ÁLTAL MEGNYILVÁNULÓ KULTURÁLIS SAJÁTÓSÁGOK

A nyelv által nyilvánuló kulturális sajátosságok megéréséhez el kell különítenünk a nyelvet és a nyelvhasználat vizsgálatát. Maga a nyelv hangkészlete, morfológiája, szintaxisa nem kultúrjelölő, abban az értelemben, hogy nem az adott közösség múltbéli tapasztal-

talataiból származó szokások és minták hozzák létre. Azonban szókincsének egy része, a kulturális konnotációjú szavak és a frazeológizmusok állandósult szókapcsolatai már kultúrājelölők. Az előbbire példa lehet a *nagysága*, *elvtársnő* megszólítások, amelyek egy adott történelmi korszakra utalnak¹, önmagukban hordozzák az akkori társadalmi berendezkedés elvárásait, ideológiáját, ezért is nem használhatóak szinonimaként pl. a *hölgyem* szó helyett. Egyes szavak konnotációi tágabb kultúrkörben is jól értelmezhetőek, de nem az egész világon. Egy magyar mint idegen nyelvű irodalomórán került elő egy Oravecz Imre vers elemzése kapcsán a *halász* szó, amely az európai kultúrkörben nem járatos távolkeleti hallgatók számára nem hívta elő a Jézusra való utalást, annak ellenére, hogy a *halász* szó jelentését ismerték. Gazdag kulturális tartalmat hordozhatnak a színek is, pl. Európában a gyász színe hagyományosan a fekete, míg pl. Koreában, Kínában vagy Indiában a fehér, így ezen kultúrák hallgatói a „fehérbe öltözött a táj” kifejezéshez automatikusan társítják a gyász képzetét, pedig a magyar értelmezésnek ez nem része, sőt bennünk sokkal inkább egy pozitív érzet, a tiszta, havas, érintetlen táj öröme aktiválódhat.

A frazeológizmusok, melyek lehetnek akár mondat jellegű, idézetszerű szólások, közmondások is, nagyon gyakran kultúraspecifikusak, jelentésük nem kompozicionális, az adott kultúrát nem ismerő beszélő még az egység szavainak ismeretében sem tudja kikövetkeztetni az átvitt jelentést. A *nem enged a 48-ból, az élet nem habostorta* állandósult kifejezések megértéséhez történelmi, művelődéstörténeti ismeretek szükségesek. A szóláshasonlatok (pl. *alszik mint a bunda*) gyökerezhetnek az adott nyelvi közösség kultúrájában, de számos esetben a magyar alak párját egy másik nyelvben is megtalálhatjuk². Amennyiben ugyanabban a formában jelenik meg, adaptációról beszélünk, mint a vándorszólások esetében is. A *Ne igyál előre a medve bőrére!* frazeológizmus a német, orosz, angol nyelvben is ugyanebben a formában létezik³.

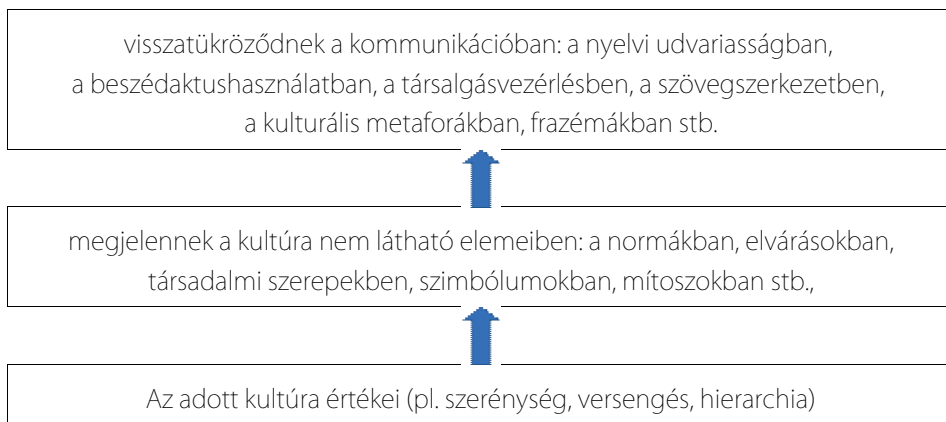
A kulturális sajátosságok legerősebben a szituációkhoz kötött verbális és nem-verbális nyelvi viselkedésben pl. a beszédaktushasználatban jelennek meg. A nyelvi viselkedés erős felszíni kultúrājelölő, amely minden esetben a formát kialakító kultúra értékeit hor-

¹ A frazeológizmus magyar és külföldi szakirodalomban több terminussal is rokonságot mutat, funkciói, típusai sem egységes megítélésűek. E dolgozatban a frazémák (Forgács Tamás, „Frazeológiai egységek és valencia,” in Büky László és Maleczky Márta, szerk., *A mai magyar nyelvelírásának újabb módszerei* // [Szeged: JATE Press, 1998], 7–40) és a frazeológiai egységek (Hadrovics László, *Magyar frazeológia: Történeti áttekintés* [Budapest: Akadémiai Kiadó, 1995] terminusokat használom.

² Forgács Tamás, *Bevezetés a frazeológiába: A szólás- és közmondáskutatás alapjai* (Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2007), 247–68.

³ Drahotá-Szabó Erzsébet, „A frazeológizmusok explicit oktatása a kontrasztív frazeológia módszerével,” in Karlovitz János Tibor, szerk., *Elmélet és gyakorlat a neveléstudományok és szakmódszertanok köréből* (Komárno: International Research Institute, 2018), 14.

dozza; azért manifesztálódik, mert az adott kulturális közegben elvárt viselkedést valósítja meg⁴. A nyelvi tevékenység végeredményben minden esetben az adott kultúra által meghatározott, szabályvezérelt és tanult⁵. Ahhoz, hogy az adott nyelvi viselkedést megértsük, a nyelv és kultúra viszonyát kell átgondolnunk, fel kell derítenünk az adott kultúra értékeit. A fogalmak összefüggését az 1. ábra szemlélteti alulról felfelé haladva. A nyelvhasználati stratégiát és a stratégiát megvalósító formát a nyelvi udvariassági szabályok, a norma betartásának elvárása hozza létre; maga az elvárásrendszer pedig egy kulturális értéken alapul.

Az anyanyelvi beszélők automatikusan választják ki a szituációnak megfelelő, szociopragmatikailag elfogadható nyelvi formát, és általában nincsenek is tisztában a választást indukáló elvárással, de legalább is maguk számára ritkán explicitálják. E. T. Hall⁶ ezeket a társadalmi szabályokat, elvárásokat a láthatatlan kultúra elemének tekinti sok más jelenséggel együtt, mint például az időkezelés (az idő kulturális szegmentálása⁷), a szerénység, az idősekhez való viszony stb. A nyelvhasználók többsége igyekszik igazodni a társadalmi elvárásokhoz, de egyéni különbségek természetesen megfigyelhetők, és az is, hogy a kisgyermek még nincsenek birtokában az összes szabálynak, hiszen ez a családi és az iskolai nevelés hatására alakul ki hosszú évek alatt. Van olyan anyanyelvi beszélő, aki nem akar

⁴ E gondolatmenet Hofstede hagyománymodelljére épül. Geert Hofstede and Gert-Jan Hofstede, *Cultures and Organizations: Software of the Mind* (New York: McGraw-Hill, 1991), 9.

⁵ Janusz Bańcerowski, „A világ nyelvi, tudományos és kultúrképe mint a második valóság komponensei,” *Magyar Nyelvőr* 130, 2. sz. (2006): 188.

⁶ Edward T. Hall, *Beyond Culture* (New York: Anchor Books, 1976).

⁷ Pátrovics Péter, „Nyelvi időkép és idő-attitűdök: Nyelvi-kulturális megközelítés,” *Magyar Nyelv* 111, 4. sz. (2015): 434.

igazodni, azonban a normasértő nyelvi viselkedéssel nem az adott normarendszert kérdőjelezi vagy változtatja meg, csupán a beszélőt fogja a közösség negatívan minősíteni. A magyart idegen nyelvként beszélők sok esetben nincsenek birtokában ezeknek a nyelvhasználatot irányító elvárásoknak, és gyakran a saját kultúrájuknak megfelelő nyelvhasználati gyakorlatot követik. Ezért előfordulhat, hogy a magyar többségi kultúra által nem elfogadott alakokat fognak létrehozni, amelyet az adott nyelvhasználói közeg vagy megértően kijavít (pl. oktatási közegben) vagy elítél, és negatívan sztereotipizálja a beszélőt, esetleg általánosítva, a beszélő kultúráját is. Egyik, közel C1-es szintű magyartudással rendelkező algr hallgatónk azért jött el az egyetemi nyelvóránkra, mert meg akarta érteni, miért éri rendszeres erős negatív kritika a nyelvhasználata miatt. A közös munka során kiderült az ok. Mivel a tandíj előteremtése miatt fizikai munkát végzett évekig, a magyar nyelvet munkatársaitól tanulta meg, akik csak a tegező formát használták, ráadásul nyelvhasználatukban felülreprezentáltak voltak a trágár szavak, a szleng és a káromkodás, amelynek stilsztikai értékével, társadalmi elfogadhatóságával egyáltalán nem volt tisztában a hallgató. Ráadásul, az anyanyelvihez közelítő kiejtése, a folyamatos beszédprodukciója, a gyors beszédtempója és a bő szóincse miatt nem kapta meg azt a hagyományosan toleráns hozzáállást, amelyet a magyar anyanyelvűek tanúsítanak a magyarul tanulókkal szemben. Ellenkezőleg, sok esetben „bunkónak” minősítették. A közös munka a szóincis stílusértékének azonosításával és tudatosításával kezdődött, valamint a magázás kifejezőeszközeinek gyakorlásával.

Fontos azt is megjegyeznünk, hogy a nyelvhasználati szokások, a társadalmi elvárásrendszer nem konstans, hanem változik az idők során. Jól megfigyelhető ez a mai magyar nyelvhasználói közegben, ahol a közel egykorú szülők már az első alkalommal automatikusan tegeződnek pl. egy szülői értekezleten, holott harminc éve még a magázó formát választották volna. Ennek oka az, hogy a társadalom tagjai egyre inkább az informális alakokat részesítik előnyben. Ez pedig annak köszönhető, hogy a tekintélytisztelet, a hierarchia a magyar kultúrában mára már kevésbé fontos érték⁸.

Nézzünk most egy másik példát a fenti ábra szemléltetésére. Azokban a kultúrákban, ahol érték a pontosság és a hatékonyság, elvárás lesz a határidők betartása, a késés mellőzése. Ezt olyan kifejezések is visszatükrözik, mint az amerikai angolban használt *Let's get down to business!* (Térjünk a tárgyra!), *Don't waste my time!* (Ne pazarold az időmet!). A késés esetén kimondott bocsánatkérés beszédaktusa pedig sokkal kidolgozottabb lesz

---

⁸ Árva Anett és Kovács Margit, „A tegezés és a magázás használata és a metapragmatikai tudatosság magyar anyanyelvűek és magyar mint idegen nyelv tanulók körében,” előadás, *Újdonságoka szemantikai és a pragmatikai kutatásokban*, Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2018. április 27.

ezekben a kultúrákban, mivel nagyobb kompenzációt igényel a hiba helyrehozása.⁹ A közmondások, mint kollektív bölcsességek is visszatükrözik a szoros időbeosztás, a hatékonyság értékét vagy épp nem kívánatosságát, pl. a magyarban az *Amit ma megtehetsz, ne halaszd holnapra!* közmondás él, ezzel szemben a lengyelben az *Amit ma meg kell tenned, tedd meg holnapután, lesz két szabadnapod.* (*Co masz zrobić dzisiaj, zrób pojutrze, będziesz miał dwa dni wolne*)¹⁰ változat.

A BEFOGADÓI INTERPRETÁCIÓ A KULTÚRA FÜGGVÉNYÉBEN

Az eltérő kultúrákból érkező, eltérő anyanyelvet beszélők interakciójában a megértés sikeressége – feltételezve, hogy a beszédpartnerek odafigyelnek egymásra – nagy mértékben függ a nyelvismereti szintjüktől és attól, hogy a kultúrájuk nyelvhasználati szokásai mennyire térnek el egymástól. Az interkulturális megértés kutatása legfőképp a köztesnyelvi pragmatika keretén belül folyik. Kecskés István, az interkulturális pragmatika egyik vezető nyelvésze a domináns, egynyelvű pragmatikai modellekkel ellentétben egy olyan dinamikus szocio-kognitív modellt alkotott, amely alkalmas a köztesnyelvi beszédproduktumok létrehozásának és megértésének elemzésére is. A szocio-kognitív elmélet szerint egy megnyilatkozás megértésében nagy szerepe van a **kontextusnak** és a **közös tudásnak** (vagy közös alapnak). Mindkettő a priori, azaz a beszélők által előzetesen is ismert, ugyanakkor – és ez az elméletében az új elem – a kontextusnak és a közös tudásnak van egy olyan szegmense is, amely a beszélgetés során épül fel, azaz emergens jelenség.¹¹ A kontextus ennél fogva dinamikus konstrukció, deklaratív és aktuálisan felépülő tudás is. A jelentés felépülése az aktuális szituációs kontextustól és a korábbi kontextussal kapcsolatos tapasztalatoktól függ, hiszen a kommunikatív partnerek elméjében tárolódnak a korábbi egyéni tapasztalatok, az előző kontextusok élményei, amely szerepet játszanak a megnyilatkozás értelmezésében. Kecskés szerint egyetlen nyelvi jel sem kontextusfüggetlen, hozzátapadnak a szó korábbi használata során megjelenő kontextusok. Ide tartoznak a kultúraspecifikus fogalmi jegyek is, amelyek félreértésekhez vezethetnek. Ha például az amerikai kultúrában nem jártas, magyar anyanyelvű meghallja, hogy amerikai beszédpartnere a *Listen, Pumpkin, how about going for ice cream?* (Figyelj Tök, mit szólnál egy fagyihoz?) megnyilatkozást intézi a fiához¹², automatikusan valószínűleg nem elismerő és kedves megszólításként értelmezi a hallottakat, hanem kissé negatívként, mivel a „pump-

⁹ Shoshana Blum-Kulka and Elite Olshtain, „Requests and Apologies: A Cross-Cultural Study of Speech Act Realization Patterns (CCSARP),” *Applied Linguistics* 5, no. 1 (1984): 209.

¹⁰ Pátrovics, „Nyelvi időkép,” 442.

¹¹ Istvan Kecskes, *Intercultural Pragmatics* (Oxford: Oxford University Press, 2014), 4.

¹² Uo., 143.

kin "(tök) szóhoz olyan magyar előzetes kontextusok aktiválódnak az elméjében, amely szerint, ha tökfilkónak hívunk valakit, az degradáló, és a gyerek butaságára utal. Amerikai angolban viszont ennek pont az ellenkezője igaz, a *pumpkin* egy kedves megszólítás. Az interkulturális interakcióban megfigyelhető jelentésképzésbe azonban itt kapcsolódik be az aktuális szituációs kontextus, mely során a magyar beszélő a fizikai kontextus, a non-verbális jegyek (pl. az apa kedves mosolya, a gyerek öröme) segítségével felülírhatja a *pumpkin* szónak tulajdonított negatív értelmezését. A jelentés tehát az előzetes és a pillanatnyi kontextusok összjátékából alakul ki. E gondolatot támasztja alá Kövecses kognitív metaforaelmélete is, amely szerint a metaforikus konceptualizáció során a beszélő koherens akar lenni a kontextust alkotó tényezőkkel, és ezt csak úgy érheti el, hogy igazodik a kultúrájához. Ha tehát a jelentést társadalmi konstrukciónak tartjuk, akkor abból az is következik, hogy az az adott kultúra, a történelem, az ideológiai meggyőződés stb. függvényében változik¹³.

A **közös tudás** (vagy közös alap) az interkulturális megértés másik fő alappillére. Minél nagyobb az előzetes közös alap, annál kevesebb erőfeszítésbe és időbe kerül az információfeldolgozás és a megértés. Kecskés az előzetes közös alap összetevői között említi az általános világtudást és az adott kultúra ismeretére vonatkozó tudást, úgymint országismereti és nyelvi viselkedésbeli tudást. Amennyiben a társalgás valamely résztvevő anyanyelvén folyik, úgy az idegen nyelvet használnak hiányzik a sok éven át tartó szocializáció során felhalmozható kulturális ismeretek összessége, így limitált lesz a közös tudás. Még összetettebb a helyzet, ha a kommunikáció egy harmadik nyelven folyik, hiszen ilyenkor a közös alap teljesen kiszámíthatatlan, a beszélgetésben résztvevők nem tudhatják egymásról, hogy a kommunikációjukban használt idegen nyelvhez tartozó kulturális tudás mennyire van a másik birtokában. Ezért lesz kiemelt fontosságú az ilyen társalgások során az emergens közös tudás, amelyet a beszélőpartnereknek teremtenek meg, és ennek segítségével felépíthető a köztük lévő kapcsolat, melynek része az egymásról való ismereteik halmaza, eredménye pedig a bizalom és az interakció közös élménye¹⁴.

Foglaljuk össze tehát, milyen kihívásokkal kell számolni az interkulturális interakcióban résztvevőknek, akik nem a saját anyanyelvükön, hanem valamely közvetítő nyelven beszélgetnek. Szükségük van megfelelő nyelvtudásra, hogy gondolataikat ki tudják fejezni, a megnyilatkozásokat megértsék. Emellett, elsősorban a beszélgetés témája fogja meghatározni a megértés mértékét, amelyet részben együttműködve hoznak létre. Emiatt tehát nem állja meg a helyét az a vélekedés, miszerint idegenekkel mindig nehezebben

---

¹³ Kövecses Zoltán, „Testesültség (embodiment) a nyelvben és gondolkodásban – kognitív nyelvészeti megközelítés,” *Replika* 121–122. sz. (2021): 57.

¹⁴ Uo., 151.

működik a kommunikáció. Például, ha két – azonos PhD programban tanuló – de eltérő nemzetiségű külföldi hallgató a kutatási tervét vitatja meg angol nyelven egymással, kisebb a félreértés esélye, mivel közös tudással rendelkeznek az adott tudományterületről, valamint a beszédszituáció, a beszédszándékok is kölcsönösen ismertek számukra. A megértés kérdésével régóta foglalkozik a nyelvtudomány, a nyelvfilozófia, a pszicholingvisztika, a hermeneutika, melyek egyetértenek abban, hogy bizonyos mennyiségű közös előismeret szükséges a megértéshez.

AZ UDVARIASSÁG ÉS AZ UDVARIATLANSÁG ÉRTELMEZHETŐSÉGE AZ INTERKULTURÁLIS KOMMUNIKÁCIÓBAN

A nyelvi udvariasság kutatása a pragmatikában hosszú múltra tekint vissza¹⁵, sőt az utóbbi évtizedekben az udvariatlanság kérdésköre is górcső alá került.¹⁶ Azonban nagyon kevés szó esik arról, hogyan értelmezhető az udvariasság az interkulturális interakcióban. Ami az azonos nyelvűek kommunikációjának udvariasságát illeti, egyik meghatározó elmélet Leech-é,¹⁷ aki a grice-i együttműködési alapelv¹⁸ analógiájára létrehozta az ún. udvariassági alapelvet (Minimalizáld az udvariatlan gondolatok kifejezését! Maximalizáld az udvariassági gondolatok kifejezését!) és az ehhez tartozó udvariassági maximákat, amelyek a társalgás társadalmi és interperszonális természetét írják le. Bár az alapelv univerzálisnak mondható, de a maximák eltérő érvényességgel bírnak az egyes beszélőközösségekben. A fatikus maxima (Kerüld a csendet! Tarts szóval a beszédpartneredet!) például egyáltalán nem elvárás egyes távol-keleti vagy észak-európai kultúrában, ellenkezőleg, szinte udvariatlannak számít a folytonos csevegés. Ott, ahol viszont erősen érvényesül ez a maxima, nagyon nagy az ún. small talk (csevegés) jelentősége, mint például az amerikai kultúrában. Gyakran idézett példa a szerénység maximájának (Minimalizáld az én dicséretét! Maximalizáld az én leszólását!) eltérő jelenléte a kultúrákban. Ott, ahol a szerénység érték, a beszédpartner személyére, tárgyaira, teljesítményére vonatkozó dicséretet illik visszautasítani, ezeknek a megnyilatkozásoknak az elfogadását nagyképűnek értékelik. Azokban a be-

---

¹⁵ Erving Goffman, *Interaction Ritual: Essays on Face to Face Behaviour* (New York: Anchor Books, 1967); Robin Lakoff, „The Logic of Politeness, or Minding Your P's and Q's,” *Chicago Linguistics Society* 9 (1973): 292–305; Lakoff, „Stylistic Strategies within a Grammar of Style,” *Annals of the New York Academy of Sciences* 327 (1979): 53–78; Penelope Brown and Stephen C. Levinson, *Politeness: Some Universals in Language Usage* (Cambridge: Cambridge University Press, 1987).

¹⁶ Jonathan Culpeper, „Towards an Anatomy of Impoliteness,” *Journal of Pragmatics* 25, no. 3 (1996): 349–67.

¹⁷ Geoffrey N. Leech, *Principles of Pragmatics* (London: Longman, 1983).

¹⁸ H. Paul Grice, „Logic and conversation,” in Peter Cole and Jerry L. Morgan, eds., *Syntax and Semantics 3: Speech Acts* (New York: Academic Press, 1975), 41–58.

szélőközösségekben viszont, ahol a szerénység nem érték, a dicséret elfogadása a bevett gyakorlat. Az ajándékatadásakor megfogalmazott megnyilatkozásoknál is megjelennek kulturális mintázatok: egyes beszélőközösségekben részletesen kifejtik az ajándék különlegességét, értékességét, míg máshol szerényen adják át, és szinte leszólják a hozott ajándékot.¹⁹

Miért minősítene tehát udvariatlannak egyes megnyilatkozásokat a beszédpartnerek? Röviden azért, mert saját beszélőközösségük szokásrendszeréből indulnak ki. A minősítések érzésekből fakadnak, amelyeket pedig a hallgatói elvárások, kulturális konvenciók nem teljesülése váltja ki. Terkourafi²⁰ szerint az udvariasság egy perlokúciós hatás, és a megnyilatkozás a kultúra makrokontextusába van beágyazva. Interkulturális dialógusban, amennyiben udvariatlannak érzünk egy megnyilatkozást, az lenne a cél, hogy megvizsgáljuk, hogy a beszédpartnerünknek szándékában állt-e megsérteni minket vagy csak nem tudta magát a szituációnak megfelelően kifejezni? Amennyiben az anyanyelvünkön szól hozzánk egy idegen ajkú, automatikusan érezzük a megnyilatkozás hatását, és könnyen megállapíthatjuk, hogy udvariatlan volt-e. Azonban, ha egy harmadik nyelven folyik a társalgás, akkor felvetődik a kérdés, hogy kinek az udvariassági normái szerint kommunikáljunk? Nagyon gyakran tapasztalható, hogy bár a kimondott nyelvi forma egy idegen nyelvi kódot használ, maga a nyelvi viselkedés, azaz a megfogalmazás módja, a megnyilatkozást kísérő non-verbális kommunikáció a beszélő anyanyelvi szociokulturális szabályait követi. Illusztráljuk ezt a jelenséget a visszautasítás beszédaktusán keresztül! Vannak nyelvek, ahol elfogadott a direkt visszautasítás (pl. kínaiiban, magyarban), máshol (pl. japánban) pedig ennek elkerülése számít elvártnak, udvariasságnak.²¹ Képzeljük el, hogy egy magyar és egy japán anyanyelvű angolul kommunikál, a magyar felajánl, javasol valamit, amit a japán beszédpartner nem szeretne elfogadni. Mivel nagyon erősen arra szocializálták, hogy ne mondjon nemet, kitérő, vagy a magyar beszélő számára reményt keltő választ fog adni, amely feloldhatatlan félreértéshez vezet. Ez a nyelvi viselkedés, a kimondott megnyilatkozás ugyan nem hat udvariatlannak a magyar fél számára, mindazonáltal félrevezető lesz.

Az udvariasság tehát a szociokulturális tudás megvalósulása, amelyet a szocializáció során sajátítunk el, és egy adott kultúra változásával együtt módosul. A nyelvi udvariasságot meghatározza a beszélők közötti társadalmi kapcsolat, a társadalmi távolság, a nem és az egyéni stílus is. A következőkben tekintsük át felsorolásszerűen, milyen fogalmakkal hozható összefüggésbe az interkulturális udvariatlanság.

---

¹⁹ Hidasi Judit, *Interkulturális kommunikáció* (Budapest: Scolar Kiadó, 2004), 74.

²⁰ Mariana Terkourafi, „Politeness and Formulaicity: Evidence from Cypriot Greek,” *Journal of Greek Linguistics* 3, no. 1 (2002): 179–201.

²¹ Keiko Ueda, „Sixteen Ways to Avoid Saying »No« in Japan,” in John C. Condon and Mitsuko Saito, eds., *Intercultural Encounters in Japan* (Tokyo: Simul Press, 1974), 185–92.

A tisztelet/tiszteletlenség

Kultúránként eltérő, hogy a tekintély, a hierarchia, az idősök tisztelete mennyire fontos érték az adott kultúrában. A nagy hatalmi távközű kultúrákban²² elvárt az idősök véleményének kikérése, a munkahelyen a rangban felettünk állók magázása, a titulusok használata, üdvözléskor és köszönet kifejezésekor egyes kultúrákban a meghajlás megfelelő mélységig.

Az interkulturális társalgás témája és az interkulturális társalgásvezérlés

Kulturálisan meghatározott, hogy a társalgásokban miről szabad vagy nem illik beszélni (pl. vallás, pénz, magánélet). A tabutémák emlegetése, az arról szóló kérdegetés nagyon udvariatlannak számít. Jelentős különbségek mutatkoznak a társalgásvezérlés módját illetően is: eltérő, hogy az átfedő beszédet mennyire tolerálja az adott beszélőközösség. Nagy különbségek mutatkoznak abban is, hogy hogyan történik a beszélőváltás, milyenek a szóátadási technikák, milyen mértékű háttérzsargon-jelzés az optimális, mennyire kell új témákat előhozni egy társalgásban vagy éppen hagyni, hogy maga útján folyjon a beszélgetés²³. Fontos azonban megjegyeznünk, hogy a beszélőváltás módja, sőt annak megítélése egy kultúrán belül sem feltétlenül azonos, egyes kutatások azt igazolták, hogy a megítélés beszélő-típus és nem-függő.²⁴

A társalgási stílus

Az egyes kultúrákban a preferált beszélgetési stílus is eltéréseket mutat: az individualista kultúrákban elvárt az egyéni vélemény kifejtése, a határozottság, az eltérő álláspontok nyílt ütköztetése, amely a kollektív kultúrákban udvariatlannak minősül. Szintén udvariatlannak minősíthetnek egy beszélőt az információátadás retorikájának idegensége miatt is. Az alacsony kontextusú kultúrából érkezők prezentációinak vagy a hosszabb összefüggő monológjainak összegző lezárását a magas kontextusú kultúrák beszélői gyakran túlmagyarázóknak, akár kioktatóknak értékelik. Ez a kommunikációs stílus írásban még jobban tetten érhető. A hivatalos tárgyalásoknál pedig az okozhat gondot, hogy a kollektív

---

²² Christine J. Yeh, Agnes Kwong Arora, and Katherina A. Wu, „A New Theoretical Model of Collectivistic Coping,” in Paul T. P. Wong and Lilian C. J. Wong, eds., *Handbook of Multicultural Perspectives on Stress and Coping* (New York: Springer Science & Business Media, 2007), 62.

²³ Juliane House, „Pragmatics of English as a Lingua Franca,” in Anna Trosborg, ed., *Pragmatics Across Languages and Cultures, Handbooks of Pragmatics 7* (Berlin / New York: Mouton de Gruyter, 2010), 363–90.

²⁴ Essa J. Salem, *Politeness Strategies in the Speech of Male and Female Students at Jordanian Universities*, MA-thesis, Jordan University of Science and Technology, 2004; Katherine Hilton, *What Does an Interruption Sound Like?*, PhD-diss., Stanford University, 2018, <https://news.stanford.edu/2018/05/02/exploring-interruption-conversation/>.

kultúrákból érkezők számos, nem a munkához kapcsolódó kérdést intéznek a beszédpartnerekhez, mivel számukra különösen fontos a személyes viszony kialakítása, a tárgyaló fél megismerése. Ez azonban igencsak udvariatlannak tűnik egy nyugati ember számára, ahol a magánéletről hivatalos kontextusban senki nem beszél.

A beszédaktusok megvalósítása

Az interkulturális pragmatika legkorábbi kutatási területe a beszédaktushasználat. Számtalan tanulmány bizonyította a beszédaktusok nyelvi megvalósulásának kultúraspecifikuságát²⁵, és térképezte fel az egyes nyelvekben a leggyakrabban használt nyelvi formulákat a különböző beszédaktusok (pl. kérés, bocsánatkérés, panasz, visszautasítás, javasítás) végrehajtásánál. Az egyik legnagyobb eltérés, amely miatt számtalan beszélőt udvariatlannak érzékelünk az, ha az indirektség mértéke eltér az anyanyelvünkben megszokott normától. A fő kérdés az, hogy az adott beszélőközösségben az indirektség korrelál-e az udvarias-sággal vagy nem. Például megfogalmazhatnánk-e a beszélők nyíltan kritikát, pl.: *Ez az érvelés nem logikus*, vagy elvárás-e a tompítás: *Ez az érvelés nem tűnik logikusnak*.²⁶ A legkényesebb beszédaktus, a visszautasítás megfogalmazásánál is kulcskérdés az indirektség. Ueda vizsgálatában kimutatta, hogy a japánok is visszautasítanak bizonyos kéréseket, de a direktséget kerülő stratégiáik miatt az idegenek nem minden esetben veszik ezt észre, sőt akár beleegyezésnek is érthetik az elfogadás-mentegetőzés-bocsánatkérés alaktusokból álló szekvenciát.²⁷ Az amerikai angolban²⁸ és a magyarban is (ellentétben pl. a kínaival) a visszautasítás tompítása elvárt a sajnálkozás kifejezésével.

A non-verbális

A non-verbális kommunikáció tudatos irányítása nagy kihívás a beszélők számára, ezért interkulturális interakciókban gyakran előfordul, hogy a beszédpartner automatikusan az anyanyelvi beszélőközössége non-verbális kommunikációját használja, amely miatt akár

---

²⁵ Anna Wierzbicka, „Different Cultures, Different Languages, Different Speech Acts: Polish vs. English,” *Journal of Pragmatics* 9, no. 2–3 (1985): 145–78; Wierzbicka, *Cross-cultural Pragmatics: The Semantics of Human Interaction* (New York: Mouton de Gruyter, 1991), 26; Blum-Kulka and Olshtain, „Requests and Apologies,” 202.

²⁶ Holló Dorottya, *Kultúra és interkulturalitás a nyelvórán* (Budapest: L'Harmattan, 2019), 116.

²⁷ Maróti Orsolya, *Ajánlatok elutasításának pragmatikai vizsgálata természetes adatgyűjtési módszerrel*, PhD-disszertáció, Pécsi Tudományegyetem, 2013, 93–8.

²⁸ John R. Searle, *Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts* (Cambridge: Cambridge University Press, 1979), 36; Hongyin Julie Chen, *Cross-cultural Comparison of English and Chinese Metapragmatics in Refusals*, PhD-diss., Bloomington: Indiana University, 1996.

udvariatlannak is minősíthetik. Fontos non-verbális viselkedés a szemkontaktus tartás, amely egyes kultúrában a tisztelet, az odafigyelés jele, máshol azonban kifejezetten udvariatlannak, agresszívnek számít, így egyértelműen kerülendő.²⁹ Ellenkező nemű beszélőknél pl. Közel-Keleten kihívónak tartják, ezért tiltott. Szintén udvariatlannak, zavarónak érzékelhetjük, ha a térközsabályozás általunk megszokott és elvárt mértékét nem tartja be a beszédpartnerünk, pl. túl közel jön, ahogy ez a közel-keleti társadalmakban általános. Vagy egy kellemetlen szituációban rendkívül udvariatlannak érzékelhetjük Európában a japán beszélgetőpartnerünk mosolygását, holott ez számukra csak a kínosság leplezésének céljából önkéntelenül megjelenő mosoly, minden gúnyos szándék nélkül.³⁰ A gesztusok, kézjelek kultúraspecifikus volta is okozhat konfliktusokat.

AZ INTERKULTURÁLIS FÉLREÉRTÉSEK OKAI

Az interkulturális társalgásban résztvevőknek sokszor az az érzésük, hogy nincs automatikusan, egyértelműen és biztosan hozzáférhető jelentés, a kifejezésekhez sokszor nem kapcsolódik előzetes kontextus, kulturális tudás. A befogadó a szavak szintjén akár tökéletesen meg is érti a megnyilatkozást, azonban a kulturális szokásrendszer ismeretének híján téves következtetésre jut, és így félreértés alakul ki. Amennyiben például a beszédpartnernek kultúrájának időkezelése nagyon eltérő, a befogadói interpretáció is az lesz. A *Gyere át este 8-ra!* meghívásnak nem a szó szerinti dekódolása okoz majd gondot, hanem kulturális implikátúra létrehozása, azaz annak az eldöntése, hogy mikorra kellene odaérni, a 20:00 valójában pontosan nyolc, kilenc vagy tíz? Vannak olyan afrikai országok, ahol nem is létezik az időpazarlás kifejezés, nem probléma a késés, mert nem szekvenciális, hanem szinkronikus az időkezelésük.³¹ Amennyiben a beszédpartnereknek nem ismerik a másik kultúrát vagy nem alakult ki az interkulturális kommunikatív kompetenciájuk, azaz nem kérdeznek rá az elvárásra, hogy ezáltal elkerüljék a kellemetlenséget, borítékolható a félreértés. Hasonló a helyzet az orosz vagy a lengyel *mindjárt*, vagy a Dél-Amerikában használt *mañana (holnap)* kifejezésekkel³², amelyek a magyar elvárásnál hosszabb időintervallumra utalnak.

Szintén nagy kihívás a frazémák megértése is, ha azoknak kompozicionálisan nem ki-következtethető a jelentése. Például, ha az angol *Is the Pope catholic?* (*A pápa katolikus?*)

---

²⁹ Shota Uono and Jari K. Hietanen, „Eye Contact Perception in the West and East: A Cross-Cultural Study,” *PLoS ONE* 10, no. 2 (2015): 1–15.

³⁰ Hidasí, „Interkulturális,” 92–3.

³¹ Fons Trompenaars, *Riding the Waves of Culture* (London: Nicholas Brealy Publishing, 1995).

³² Pátrovics, „Nyelvi időkép,” 14.

szólásnak nincs ekvivalense a beszélő anyanyelvében vagy egy általa ismert másik nyelvben, nem tudja értelmezni azt, mert nem fér hozzá a kulturális konnotációhoz. Vannak olyan kommunikatív frazeologizmusok is, amelyek beszélői attitűdöket hordoznak. Drahot-Szabó erre *A kutya meg a macska!* példát említi³³, amely írásban valóban félreértéshez vezethet, de egy interkulturális interakcióban nagy valószínűséggel nem, mivel a harag, mint univerzális arckifejezés látványa, valamint a beszélői intonáció érzékelése miatt hozzáférhetővé és kikövetkeztethetővé válik a befogadó számára a beszélői attitűd.

Az interkulturális félreértések egyik érdekes esete egy beszédaktus vagy egy non-verbális jel illokúciós erejének fel nem ismerése. Ez utóbbira szélőséges az példa, amikor egy adott kultúra non-verbális jelzése semmilyen jelentéssel nem bír a beszédpartner kultúrájában. Hidas említi, hogy egy nigériai diák úgy üdvözölte a mellette elhaladó amerikai diáktársait, hogy megállt, ezzel jelezvén, hogy szeretne velük beszélni. Mivel az amerikai angolban a megállás, mint cselekvés nem jelez beszédszándékot, nem tulajdonítottak neki illokúciós erőt, ezért nem is interpretálhatták kérésként, következésképpen továbbmentek a nigériai diák megdöbbenésére.³⁴ Természetesen sokkal gyakrabban fordul elő az interkulturális interakcióban az a típusú félreértés, amikor ugyanazon megnyilatkozáshoz a beszédpartnerek más-más illokúciós erőt társítanak. Ez sok esetben az udvariasság fent említett eltérő kifejezésmódjából fakad. Moeschler, a francia anyanyelvű nyelvész számolt be arról, hogy egy emailben olyannyira implicit (azaz a francia nyelvhasználatban elvárt) módon, egy kérdésben (*Can you tell me how to get from the airport to Rabat?*), Meg tudná mondani, hogy jutok el a reptérről Rabatba?) fogalmazta meg a kérését, hogy menjenek érte a repülőtérre, hogy azt a marokkói beszédpartnere nem ismerte fel, és emiatt egyszerűen csak pontos választ adott a kérdésre.³⁵ Az amerikai angolban használt *„Let’s have a coffee one day!”* (*Egyszer kávézzunk egyet!*) megnyilatkozást³⁶ egy magyar beszélő könnyen meghívásnak értékeli, holott nagyon gyakran csupán az udvarias elköszönés rituáléjának része. Az ilyen típusú félreértéseket a szakirodalom pragmlingvisztikai hibaként³⁷ említi.

Összefoglalva tehát, félreértések alakulnak ki abban az esetben, ha (1) a hallgató a beszélői szándékot rosszul azonosítja, azaz a beszédaktusok illokúciós erejét nem ismeri fel, (2)

³³ Drahot-Szabó Erzsébet, *Fordíthatóság, fordíthatatlanság és ami közöttük van: A kultúraspecifikus nyelvi elemek átültetéséről* (Szeged: Grimm, 2015), 178.

³⁴ Hidas, „Interkulturális,” 52.

³⁵ Jacques Moeschler, „Intercultural Pragmatics: A Cognitive Approach,” *Intercultural Pragmatics* 1, no. 1 (2004): 53–4.

³⁶ Holló, „Kultúra és interkulturalitás,” 71.

³⁷ Jenny Thomas, *An Introduction to Pragmatics* (Harlow: Longman, 1995).

a megnyilatkozás tartalmát nem érti meg. Ennek oka az alacsony nyelvismereti szint, a kifejezésekhez kapcsolódó előzetes kontextusok, a kulturális konnotáció ismeretének hiánya, valamint a nyelvi viselkedésre vonatkozó közös kulturális tudás korlátozott megléte.

A félreértések lehetősége inter- ill. intrakulturális kommunikációban is fennáll, de eltérő mértékben. Azonos anyanyelv esetén sem garantálható minden esetben az előzetes kontextusok ismerete, óriási különbségek lehetnek a közös tudás mértékében is, ezért sem lehet éles határvonalat húzni inter- és intrakulturális interakció között. Mindazonáltal az azonos kultúrából származók nyelvi viselkedésre vonatkozó kulturális tudása kevesebb potenciális félreértésre enged következtetni.

AZ INTERKULTURÁLIS KOMMUNIKÁCIÓS STRATÉGIÁK

Verschueren³⁸ ismert kommunikációs modelljében a nyelvi tevékenységet három kulcsszóval jellemzi: választás, egyezkedés, adaptáció. Interkulturális társalgás esetén, ha nem anyanyelvükön kommunikálnak a beszélőpartnerek, akkor a nyelvi választások korlátozottak, a közösségileg konvencionalizálódott és egyénileg begyakorolt formulák, a rutinszerű, szituációhoz kötött megnyilatkozások tárháza nem áll a beszélők rendelkezésére, ezért nem beszélhetünk rutinszerű nyelvi választásról.³⁹

Az interkulturális interakcióban valójában az egyezkedés és az adaptáció jut kiemelt szerephez, de az is kissé másképp, mint az azonos nyelvet beszélők kommunikációjában, ugyanis ritkán kérdőjelezi meg a beszélőpartner nyelvi választását az egyezkedés folyamatában. A beszélőpartnerek által létrehozott kommunikációs helyzet azért változik dinamikusan, mert a résztvevők fokozottan figyelik, monitorozzák⁴⁰ egymás és saját nyelvi viselkedését, hiszen, ahogy fentebb említettük, számítaniuk kell arra, hogy nem garantálható az egyértelműen és biztosan hozzáférhető jelentés. Az interkulturális interakciókban gyakrabban észlelhető a megértés ellenőrzése, a visszakérdezések, a pontosítások, valamint egy ún. elengedő (let-it-pass) kommunikációs stratégia, amely azt jelenti, hogy a beszélőpartnerek nem kérdeznak rá minden egyes meg nem értett egységre, hanem megelégednek egyfajta körülbelüli megértéssel. Ettől gördülékenyebbnek, szilárdnak tűnik a társalgás, végső soron azonban veszélyeztetheti a hatékony kommunikációt, mert felületesebb konszenzust eredményez.⁴¹

---

³⁸ Jef Verschueren, *Understanding Pragmatics* (London: Arnold, 1999).

³⁹ Tátrai Szilárd, „Nézőpont kérdése: A konstruálás pragmatikai vonatkozásáról,” *Argumentum* 17 (2015): 536; Tolcsvai Nagy Gábor, „A nyelvi megformáltság szerepe a kultúra autopoietikus és önreflexív folyamataiban,” *Magyar Nyelvőr* 139, 2. sz. (2015): 177.

⁴⁰ Kecskes, „Intercultural Pragmatics,” 2.

⁴¹ House, „Pragmatics Lingua Franca,” 368.

A hatékony interkulturális megértéshez szükséges a kulturális különbségek miatt létrejövő eltérő kommunikációs stílusok tudatosítása és elfogadása, valamint az, hogy a beszélők felelősséget vállaljanak a saját megértésükért. Ez azáltal is megvalósítható, hogy a beszélők felkészülnek a lehetséges félreértésekre, és expliciten jelzik beszédpartnereik számára, ha valamit nem értenek.

ÖSSZEFOGLALÁS

Az előző oldalakon sorra vettük, melyek az interkulturális interakció jellegzetességei a megértés és a félreértés szempontjából. Legnagyobb kihívás, hogy a beszélgetésben résztvevők sokkal kisebb mértékben vagy egyáltalán nem alapozhatnak az előzetes kontextusra és az előzetes közös tudásra, mint az intrakulturális kommunikációban. Kivételt képeznek az interkulturális szakmai közösségek, ahol behatárolt a beszélgetés témája.

Világossá vált az is, hogy bár az intrakulturális interakcióban részt vevők ugyanannyira felelősek a kommunikáció sikeréért, mint az interkulturális beszélgetések szereplői, azonban ez eltérő mértékű erőfeszítést igényel. A beszédpartnerek különböző anyanyelve és a hozzá kapcsolódó két vagy több kulturális normarendszer együttes jelenléte nagyobb fokú tudatosságot, koncentrációt és együttműködést vár el tőlük, azaz fejlett interkulturális kommunikatív kompetenciával kell, hogy rendelkezzenek. Ha ehhez az intenzív egymásra utaltsághoz egy nyitott, elfogadó attitűd is társul, a kommunikáció sikeres lesz, és végső soron megalapozhatja a kultúrák közötti jó kapcsolatot. Barrett et al. szerint az interkulturális kommunikációnak az is hozadéka, hogy „a kulturális különbségek meg tapasztalásán keresztül hozzájárul a beszélő saját kulturális identitásainak megértéséhez és önismeretéhez.”⁴² Az interkulturális kommunikatív kompetencia fejlesztése⁴³ hosszú folyamat, magában foglalja az attitűdök kialakítását, ismeretek megszerzését, az ismeretek mögötti okok, összefüggések megértését és elfogadását és a cselekvést.⁴⁴ Amennyiben azonban az interkulturális interakcióban részt vevőknek sem nyitottsága, sem tapasztalata nincs a beszédpartnereik iránt, az esetleges félreértések negatív értékítéletek, sztereotípiák kialakításokhoz vezethetnek a beszédpartner, sőt a kultúrája iránt is.

---

⁴² Martyn Barrett et al., *Developing Intercultural Competence through Education*, Pestalozzi Series 3 (Strasbourg: Council of Europe, 2014), 16–7.

⁴³ Michael Byram, „Intercultural Competence in Foreign Languages,” in Darla K. Deardorff, ed., *The Sage Handbook of Intercultural Competence* (Sage: Thousand Oaks, 2009), 71.

⁴⁴ Holló, „Kultúra és interkulturalitás,” 47–8.